

Слабковська В. О.,

аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

ШЕКСПІРІВСЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КІНО- ТА ТЕЛЕДИСКУРСАХ

Анотація. У статті досліджуються взаємовідношення понять інтертекстуальності, метафори В. Шекспіра, шекспірівського інтертексту та засоби їх вираження в кіно- та теледискурсах.

Ключові слова: інтертекст, В. Шекспір, алюзія, шекспірівський інтертекст, метафора, Шекспір як метафора.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, визначення мети дослідження та його актуальності. На зламі ХХ – ХХІ століть зростає науковий інтерес до проблеми взаємозв'язку мови, мислення та культури, що розглядається як культурний код нації [1; 3; 5; 14]. У цьому контексті в світлі лінгвокультурологічної парадигми в фокусі уваги науковців опиняються поняття ціннісно-сислового простору мови [1], національної картини світу [14], прецедентності [4], інтертекстуальності [8], специфіки генерування й конструювання культурних смислів, виявлення лінгвокультурних універсалій тощо.

У процесі вивчення сучасної лінгвокультурної парадигми науковці все частіше звертаються до творчості В. Шекспіра. Сьогодні простежується «шекспірівський бум», коли чи не кожні 8 хвилин з'являється нова публікація про видатного англійського драматурга [15]. Сучасні англійські теле- та кінодискурси рясніють деталями нових досліджень мови великого англійця, і це зумовлює *нову інтерпретацію шекспірівського канону* [11, с. 3]. «Шекспірівське вогнище інтертекстів» вважається доволі детально вивченим, тому актуальною проблемою є знаходження особливої «інтертекстуальної деталі» [11, с. 3], щоб відкрити нові обрії шекспірівського інтертексту, що стає результатом параболічного поетичного мислення. З позицій когнітивної поетики останнє трактується як проектування сюжету, фабули чи мотиву одного художнього твору або історичної події на зміст словесного поетичного образу чи іншого художнього твору [23, с. 7, 18].

Актуальність проблеми вивчення інтертексту Шекспіра зумовлюється сучасними науковими дискусіями шекспірознавців, що точаться навколо причин багатовікової потреби глобальної культури в шекспірівському коді, а не зосереджуються на сенсаційних спекуляціях авторства його творів. Саме тому об'єктом цієї статті обрано шекспірівський інтертекст у сучасному англійському кіно- та теледискурсах.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей вираження інтертексту творів В. Шекспіра, аналізі останніх досліджень і публікацій з цієї теми, аналізі втілення шекспірівського коду в сучасному англійському кіно- та теледискурсах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Шекспірознавчий дискурс сьогодення відзначається поліфонією дослідницьких суджень, завдяки якій критична рецепція творчої спадщини ве-

ликого драматурга набуває особливої стереоскопічності. У межах єдиного інтерпретаційного поля протягом тривалого часу співіснують і взаємодіють десятки наукових шкіл, кожна з яких має власний арсенал аналітичних процедур і підходів. Зокрема, протягом ХХ ст. у вивченні шекспірівської драми сформувалося декілька провідних тенденцій [10, с. 35–37]. Англійські та американські літературознавці (Дж. Вілсон Найт, Р. Крейн, Е. Чемберс, П. Александер, Н. Фрай) вбачають у глибинах творчості Великого Барда унікальний культурний код. Літературознавці, які не є співвітчизниками великого генія, стверджують, що у шекспірівському коді приховано лінгвокультурні особливості західних реалій. Серед українських шекспірознавців – Н. Торкут, Ю. Черняк, Н. Висоцька, М. Габлевич, М. Москвітін, Ніконова та ін. Лабораторією ренесансних студій створено український шекспірівський портал на базі наукового проекту Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України і Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Перенесення акценту з позатекстових реалій і постаті шекспірівського героя на власне текстове полотно трагедій визначає пафос досліджень Дж. Вілсона Найта, Р. Крейна, Е. Чемберса, П. Александера, Н. Фрая та ін., які репрезентують текстологічну тенденцію шекспірознавства. Розглядаючи кожну п'єсу Шекспіра як *поетичну метафору*, що містить у собі метафізичний глибинний смисл, Дж. Вілсон Найт, один із фундаторів школи «нового критицизму», пропонує оригінальну семантичну інтерпретацію «вічних текстів». Він називає трагедії Великого Барда драматичними поемами-симфоніями, кожна з яких є комплексом символічних образів і космічних метафор, що утворюють часово-просторову єдність [16].

Поняття «дискурс», «інтертекст» та «метафора» постають базовими для виявлення специфіки реалізації шекспірівського інтертексту в сучасному англійському поетичному кіно- та теледискурсах. Зупинимось детальніше на кожному з цих феноменів.

Дискурс є вербалізованою розумово-мовленнєвою діяльністю, що включає лінгвістичні та екстралінгвістичні складники, а текст – елементарною одиницею дискурсу [5, с. 190], тобто дискурс визначається через текст, а текст через дискурс. Дискурс характеризується інтерактивністю та продукується завдяки адресанту та адресату в конкретних комунікативних, прагматичних і соціальних умовах та / або ситуаціях [10].

Класичним визначенням понять «інтертекст» та «інтертекстуальність» сьогодні прийнято вважати тлумачення Р. Барта: «Кожен текст є інтертекстом, інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш знайомих формах: тексти попередньої культури й культури сьогоденної».

Текст становить собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо – всі вони ввібрані текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього

є мова. Як необхідна попередня умова для будь-якого тексту, інтертекстуальність не може бути зведеною до проблеми джерел і впливів. Вона є загальним полем анонімних формул, походження яких рідко можна виявити, підсвідомих або автоматичних цитат, поданих без лапок» [1, с. 417–418]. Іншими словами, будь-який текст є «реакцією» на попередні тексти.

Поетична метафора визначається як перенесення назви з предмета на предмет за схожістю. Схожість чи подібність предметів та явищ при **метафоризації** слід розуміти максимально широко.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під *шекспірівським інтертекстом* розуміємо інтерсеміотичну взаємодію вербального (твори В. Шекспіра) та аудіовізуального (англомовні скрипти кіно- та теледискурсів) текстів різного ступеня та характеру її маніфестації. Сигналами інтертексту вважаємо алюзії, ремінісценції, прецедентні феномени, цитати, натяки, художні деталі, виражені в постмодерністських кіно- та телетекстах вербально та / або невербально.

Тексти Великого Барда, беззаперечно, є яскравим зразком інтертекстуальності. Широке використання шекспірівських метафор у художніх творах письменників різних періодів – від Дж. Мільтона, Новалиса, Ф. Стендаля, В. Гюго, І. Тургенєва до Дж. Фаулза, А. Мердок і Дж. Апдайка вказує на невичерпні творчі ресурси шекспірівського слова [16].

Дійсно, серед видатних митців слова найпотужніший потенціал метафоризації належить Вільяму Шекспіру. Цей потенціал проявляється на двох рівнях. *По-перше*, Шекспір є автором величезної кількості метафор, які входять у культурний фонд західної цивілізації і постійно актуалізуються у різних сферах життя. Деякі з метафор Шекспіра, на зразок «*All the world's a stage, And all the men and women, merely Players*» (*Весь світ метафора, і люди у ньому – актори*), стали формулами, які пояснюють механізми репрезентації у дискурсі, тоді як інші, такі як «*Щось прогнило в державі Данії*» або «*Час дуже повільний для тих, хто чекає*», – стали культурними кодами. Відомими сьогодні є також його «любовні цитати». Хоча більшість учених погоджується, що Великий Бард був дуже далеким від ідеалізування коханої, що її красу він пов'язував із «п'ятою», а сама «вона» була «недоброю» («*unkind*», «*untrue*») [17, с. 3–19].

По-друге, позатекстовий рівень відображення цього потенціалу метафоризації є функціонуванням імені або, скоріше, поняття «Шекспіра» як культурної метафори в соціальній і культурній сферах [24, с. 1–15]. Загальновідомою сьогодні є теза про те, що «метафора не тільки формує картину, зображення об'єкта, а й визначає манеру і стиль його розуміння».

Метафоричне осмислення постаті В. Шекспіра, на зразок «*Shakespeare is deadly God*» «*Шекспір – це смертний Бог*» [17] або «*Shakespeare is our contemporary*» «*Шекспір – наш сучасник*» [17] є укоріненими в інтелектуальній і духовній сферах культури. Такі метафори тлумачаться як культурні, характеризуються аксіологічною семантикою і прогностичним потенціалом моделювання. Метафора Х. Блума «*Шекспір – це смертний Бог*» є оксиморонною метафорою, яка побудована на антиноміях та відлунує смислами *ексклюзивності, унікальності, надприродної сили творчого генія Шекспіра*, а також його *близькості до людей*. Це втілюється через спільну характеристику всього людства – *смертність*.

У цій статті В. Шекспір розглядається не лише як постать великого драматурга та поета, але й як умовна інтелектуальна

конструкція [24], джерело рецепції та натхнення для створення нового тексту, а, отже, і дискурсу. Дискусії про особистість В. Шекспіра і його творчий доробок викликали появу інших нових текстів (художніх творів та їх інтерпретацій), що сприяло народженню схожих або, навпаки, принципово протилежних думок, ідей та концептів.

На початку XIX ст. твори Шекспіра були інтегровані в систему популярних жанрів. Прикладами використання шекспірівських текстів у художніх текстах можуть бути «*Hamlet on Trial*» Стівена Бріза, «*Ophelia in Garden*» Кармело Мілітано, «*Dogg's Hamlet*» та «*Rosencrantz and Guildenstern Are Dead*» Тама Стоппарда, «*Scooby Doo Hamlet*» Майкла Шифера та ін. [21].

Спектр популярної «шекспіради» настільки великий, що його результати ледве можуть вміститися у ще не до кінця опрацьованій енциклопедії «*Шекспіри після Шекспіра*» (англ. *Shakespeares after Shakespeare*) Річарда Берта, що була опублікована видавництвом «Greenwod Press» у 2007 році [20]. Ця праця презентує інформацію про використання цитат із творів В. Шекспіра у різних сферах та засобах комунікації і охоплює такі теми, як «*Шекспір у японських коміксах*», «*Шекспір в італійському телебаченні*», «*Веб-джерела шекспірівських творів*» та багато іншого.

Критики романтизму Шекспіра перетворили автора в ікону елітарної культури. У постмодерністський період шекспірівські твори активно використовуються масовою культурою. Причиною активного використання зображення Шекспіра і його творів у сучасній масовій культурі є його унікальний статус, який поет отримав у західному каноні [21, с. 2]. Зразком масової культури Канади є телесеріал «*Slings and Arrows*», який обрали для виявлення особливостей втілення шекспірівського інтертексту в сучасному англомовному кіно- та теледискурсах.

Телесеріал «*Slings and Arrows*» був названий його творцями «новою комедією про драму». Історія відбувається у вигаданому місті під назвою Нью-Бербедж, де протягом року під час шекспірівського фестивалю ставилися дорогі й вишукані постановки шекспірівських п'єс, а потім аудиторію заохочували, щоб купити маленькі ляльки Шекспіра в сувенірному магазині театру. Олівер Уеллс, художній керівник театру, який колись був генієм, тепер не звертає уваги на якість вистав, перетворивши театр у комерційну організацію. Він помирає протягом першого епізоду. У цей час легендарний Джеффри Теннант повертається на театральний фестиваль у Нью-Бербеджі. Його бажання бути присутнім на похоронах Олівера призводить до відкриття, що Олівер все ще присутній тут – привид, який переслідуватиме його протягом усього серіалу. Крім того, навіть незважаючи на його репутацію божевільного, Джеффри прохають, щоб він замінив Олівера як художнього директора фестивалю. Врешті-решт Теннант стає режисером трьох шедеврів Шекспіра – «Гамлета», «Макбета» і «Короля Ліра» – по одному в кожному відповідному сезоні.

Насправді, весь серіал – це щільна сітка, сплетена з шекспірівських алюзій. Як видно з найпершого компонента серіалу – назви «*Slings and Arrows*» (*Строну і Стрілу*) – це фраза з монологу в п'єсі Вільяма Шекспіра «Гамлет» (найвідоміший з першої фрази «Бути чи не бути»):

«To be, or not to be, that is the question: / Whether 'tis Nobler in the mind to suffer / The Slings and Arrows of outrageous Fortune, / Or to take Arms against a Sea of troubles, / And by opposing end them.»

Крім Гамлета, Макбета, короля Ліра, є також інші п'єси Шекспіра, згадані в цій серії. На самому початку першого епізоду Джеффри перебуває в Торонто, працює в невеликій компанії, «Театр без срібного» (з французької «театру без грошей»). Це постановка штурму з шекспірівської п'єси «Буря». Джеффри: «Я б хотів запустити штурм... З бурхливим шумом грому і блискавки. Це буря кольору і звуку. Неприродна буря. І ми бачимо це..., як Міранда бачила б його». Він цитує рядки з п'єси, а потім дає порівняння «як Міранда бачила б його» для акторів, щоб зрозуміти, як діяти.

Хоча не всі поділяють таке захоплення письменником. Як вже було зазначено, Шекспір, як метафора, проникає в сферу масової культури. Але не завжди це має позитивний ефект. Для деякого такий ажіотаж є лише засобом заробітку, наприклад:

Richard: Now, 81 percent of people who come to this festival go through that store and 41 percent of them buy between 20 and 30 dollars worth of merchandise each.

Holly: But has anyone ever thanked you for the added revenue?

Richard: No. Not once. Never. No.

Holly: It's typical. I mean, they don't want to think of this as a business, but okay, hello, it is a business.

Richard: It is a business. Yes. Exactly. I don't know where they get the money for the bills from. I mean, maybe it's from the faeries? („Slings and Arrows”, season 1, episode 3).

З цього фрагменту першого сезону телесеріалу «Slings and Arrows» випливає, що бухгалтери мало цікавляться культурною основою тієї справи, якою займаються. Для них театр, вистави і В. Шекспір як такий – це лише бізнес та спосіб збагачення (but okay, hello, it is a business). Висловлювання Річарда (бухгалтера театру, де відбуваються головні події серіалу) є набагато глибшим, ніж це може здатися на перший погляд: «I don't know where they get the money for the bills from. I mean, maybe it's from the faeries?» («Я не знаю, де вони беруть гроші на сплату рахунків. Я маю на увазі, можливо, вони від фей?»). Насамперед, це алюзія на шекспірівську комедію «A Midsummer Night's Dream» («Сон літньої ночі»). По-друге, використання слова «фей» (faeries) виражає думку Річарда про те, що актори живуть у власному вигаданому казковому світі, який є закритим для звичайних людей. Крім того, актори і «люди мистецтва» не піклуються про насущні проблеми (як і де заробити гроші). Це підтверджується словами героїні серіалу – акторки Еллен. Коли в наступному сезоні Еллен перевіряють на предмет сплати податків, у бесіді з клерком, яка веде її справу, вона каже:

Look, I am not like you. I'm not some soulless bureaucrat, sitting in an ivory tower, judging everyone. I'm an actor. I'm not from your world. I don't know anything about money. („Slings and Arrows”, season 2, episode 3).

Акторка вже розуміє, що якщо ти пізнав цей світ (світ В. Шекспіра), ти вже не зможеш повністю належати матеріальним реаліям. Тому в наданому фрагменті спостерігається своєрідна гра текстових світів («своїх» та «чужих»). Шекспір сприймається як абсолютне втілення досконалості, яка запрограмована формулою: смертний, який піднявся до рівня вищих принципів.

Висновки. Отже, дослідивши останні наукові праці шекспірознавців, ми можемо констатувати факт зміни вектору досліджуваності творчості В. Шекспіра. Якщо раніше літературознавці доводили чи намагалися спростувати авторство митця, працювали над вивченням форми слова в сонетах та ін., то в новій ері шекспіради з'явився свіжий погляд на безсмертя слова В. Шекспіра.

Ми досліджували шекспірівський інтертекст у сучасному англомовному кіно- та теледискурсах на зразку канадського телесеріалу «Slings and Arrows», що сміливо можна назвати проявом масової культури. В ході дослідження було продемонстровано яскраві зразки опису сучасних подій через образи Шекспіра, що і є інтертекстом. Під час аналізу було виявлено як симетричні, так і несиметричні засоби реалізації інтертекстуальності. До перших належать ті види засобів, які близькі за змістом до прототексту Шекспіра, інтерпретуються в позитивному аспекті (варіації цитат, точні цитати, поетичні метафори, культурна метафора (всі події відбуваються під час шекспірівського фестивалю), гра заголовку («Slings and Arrows» (*Спопи і Стріли*) – це фраза з монологу в п'єсі Вільяма Шекспіра «Гамлет»), алюзії, нові трактування традиційних образів і сюжетів, ремінісценції, інсценування). До других належать ті ж самі засоби, але з протилежним змістом: варіювання сюжетів, образів, інтерпретація ідей у сатиричному аспекті (позиціонування жанру як сучасної комедії про драму).

Також яскраво виражається шекспірівський культурний код саме у тому, що його творчість зводиться до ідеального світу, в якому матеріальний сучасний світ вже не є головним. Завдяки взаємодії вербального (твори В. Шекспіра) та аудіовізуального тексту кіно- та теледискурс стає важливим засобом передачі культурного коду сучасної англомовної культури.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 224 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М., 1989. – 615 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : ГНОЗИС, 2004. – 389 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
5. Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность / В.В. Красных. – М.: Диалог, МГУ, 1998. – 352 с.
6. Кристева Ю. Stabat Mater / Ю. Кристева; пер. з фр. Христини Сохоцької // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2002. – С. 662–679.
7. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М., 2000. – С. 427–457.
8. Кристева Ю. Разрушение поэтики / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. – Серия 9. – Филология. – М., 1994. – № 5. – С. 44–62.
9. Лорка Ф. Избранные произведения в 2-х т. – Т. 1. – Стихи. Театр. Проза / Ф. Гарсия Лорка. – М. : Художественная литература, 1986. – 412 с.
10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
11. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
12. Степанов Ю.С. Номинация, семантика, семиология / Ю.С. Степанов // Языковая номинация: общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 15–38.
13. Черняк Ю.І. Шекспірівський дискурс в Україні ХХ ст.: специфіка і механізми структурування / Ю.І. Черняк // Держава та регіони. – Серія : Гуманітарні науки. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – № 3. – С. 42–46.
14. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

15. Торкут Н.М. Інтерпретація сонетів В. Шекспіра в методологічному просторі міждисциплінарного діалогу / Н.М. Торкут // Ренесансні студії. – 2006. – № 11. – С. 3–19.
16. Торкут Н.М. Специфіка становлення і розвитку літературно-критичної традиції на теренах англійського Ренесансу / Н.М. Торкут // Ренесансні студії. – 2000. – № 4. – С. 46–64.
17. Торкут Н.М. Шекспірознавчий дискурс ХХ століття: специфіка і тенденції / Н.М. Торкут // Ренесансні студії. – 2010. – № 6. – Режим доступу : <http://shakespeare.zp.ua/texts.item.269>.
18. Белехова Л.И. Когніція, комунікація, дискурс. – 2013. – № 6. – С. 10–34. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no6-2013/belihova-l-i>.
19. Гете И.В. Шекспир и несть ему конца / И.В. Гете // Об искусстве : сборник статей; перевод П. Ман. – Режим доступу : http://webreading.ru/prose/_prose_classic/iogann-gete-ob-iskusstve-sbornik-statey.html.
20. Burt R. Shakespeares after Shakespeare [2 volumes] : An Encyclopedia of Bard in Mass Media and Popular Culture / Burt R. – Greenwood, 2006. – 284 p.
21. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art / ed. by Leon Roudiez; trans. by Thomas Gora, Alice Jardine, Leon Roudiez. – New York : Columbia University Press, 1980. – 415 p.
22. Knight G. Wilson. The Wheel of Fire. Interpretations of Shakespearian Tragedy with Three New Essays / Knight G. Wilson. – L. : Methuen, 1949.
23. Turner M. The Literary Mind: The origin of Thought and Language / Turner M. – NY ; Oxford : Oxford Uni. Press, 1998. – 187 p.
24. Williams R. The analysis of culture / R. Williams // Cultural Theory and Popular Culture. – Harlow : Pearson Education, 2009. – 266 p.

Слабковская В. О. Шекспировский интертекст в современных англоязычных кино- и теледискурсах

Аннотация. В статье исследуется взаимоотношение понятий интертекстуальности, метафоры В. Шекспира и шекспировского интертекста, а также средства их выражения в кино- и теледискурсах.

Ключевые слова: интертекст, В. Шекспир, аллюзия, шекспировский интертекст, метафора, Шекспир как метафора.

Slabkovska V. Shakespearean intertext in modern English film and TV discourse

Summary. The article analyzes the interaction of intertextuality, W. Shakespeare as a metaphor and Shakespearean intertext notions and stylistic means and devices of their expression in film and TV discourse.

Key words: intertext, W. Shakespeare, an allusion, Shakespearean intertext, metaphor, Shakespeare as a metaphor.